

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
кандидата філософських наук, доцента кафедри філософії,
соціології та релігієзнавства філософського факультету
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Володимира Павловича Будза

на дисертацію та автореферат Анни-Марії Миколаївни Лучак-Фокшай
«Дискурсивна прагматика соцмережової комунікації інформаційного суспільства»,
поданих на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність теми дисертаційного дослідження А.-М.М. Лучак-Фокшай, на нашу думку, є обґрунтованою з огляду на те, яку роль відіграють соціальні мережі, зокрема Facebook як вагомий та об'єктивний чинник соціальної комунікації та соціальної онтології, який на даний час здатний формувати якісно нові соціальні відносини та нові соціальні інститути, зокрема, як вважає авторка, формувати деліберативну демократію та сприяти розвитку громадянського суспільства в Україні. Крім того актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю вивчення специфіки впливу соціальних мереж на поведінкові стратегії комунікантов в реальних умовах їхнього життя, оскільки слушною є думка дисерантки про те, що соціальні мережі та діяльність в них виражают реальні мотивації, цінності та переконання, які людина за допомогою соціальних мереж здатна висловлювати глобально, пропонуючи їх іншим та обґрунтуючи свої власні світоглядні і праксеологічні та аксіологічні позиції, які можуть бути конструктивними чи деструктивними. Тому вивчення ролі соціальних мереж у життєдіяльності сучасного інформаційного суспільства, зокрема українського є актуальним, оскільки соціальні мережі володіють вагомим потенціалом побудови інтегрального громадянського суспільства, а водночас можуть бути осмислені у контексті можливого негативного впливу у процесі ведення розмаїтих інформаційних війн, які в свою чергу можуть розглядатися як чинники інспірування певної асоціальної, агресивної та деконструктивної поведінки на реальному рівні. З огляду на зазначене, положення роботи, які викладені дисерантом на сторінках автореферату та у рукописі дисертації у процесі обґрунтування її актуальності не викликають сумнівів.

Про актуальність теми дисертаційного дослідження свідчить також її **зв'язок із науковою програмою** кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка «Еволюція філософських парадигм мислення у контексті глобальних викликів» за державним реєстраційним номером № 0112 U 003260, як це зазначено в авторефераті та дисертації.

У цілому, **теоретико-методологічні засади** дисертаційного дослідження, в яких інтегрувалися філософські концепції комунікації, дискурсивної етики та аналітичної філософії можна визнати слушними. Дисертація, автореферат та опубліковані наукові роботи авторки на основі таких теоретико-методологічних зasad свідчать, що вона провела ґрунтовне наукове дослідження, яке має достовірні результати. У дисертаційній роботі використана методологія та аргументація, яка властива для соціально-філософських досліджень, та яка дала змогу досягнути нових наукових результатів. Методологічний ступінь обґрунтованості результатів дослідження характеризується використанням у дисертації широкого спектру

методів та наукових підходів, зокрема, проблемно-хронологічного, аналітичного, порівняльного, структурного, функціонального, герменевтичного, систематичного, аксіологічного та персоналістичного, на основі яких авторка аналізує проблематику прагматики соцмережевого дискурсу в сучасному інформаційному суспільстві. У роботі застосовуються також такі наукові принципи як об'єктивність, реалізм, послідовність та логічність, а також застосовано ряд загальних та спеціальних методів – аналіз, синтез, дедукція та індукція, що дало можливість здійснити у дисертації обґрунтowany аналіз особливостей дискурсивної прагматики соціально-мережової комунікації.

На основі застосування системи методів та вивчення існуючих концепцій і категорій комунікативної філософії, дискурсивної етики та аналітичної філософії, дисертанткою коректно визначено **предмет, об'єкт, мету** та **завдання** дослідження, які взаємно корелюються та доповнюють одне одного. Авторці дисертації вдалося досягнути мети, а саме дослідити засади та прагматику соцмережевого дискурсу як джерела соціального капіталу інформаційного суспільства, яка може бути використана для утвердження демократичних цінностей, а також вдалося розв'язати завдання дослідження, зокрема вивчити особливості зміни парадигм в аналізі феномену комунікації в антропосоціальному вимірі у філософській думці ХХ–ХXI століть, розкрити теорію сфери відкритості як методологічну передумову здійснення соціально значущої соцмережової комунікації, переосмислити модель деліберативної демократії в контексті моральної та політичної кризи інтерсуб'єктивності в Європі та Україні, обґрунтувати формування соціального капіталу як передумову становлення громадянського суспільства, розкрити роль соцмережової комунікації у трансформації класичної моделі демократії в деліберативну, а в цілому здійснити дискурсивно-прагматичне осмислення соціально-комунікативних Інтернет-мереж як середовища інтерсуб'єктивного залучення Іншого та як джерела формування соціального капіталу.

За своїм змістом дисертація складається з трьох розділів, які логічно взаємопов'язані між собою та мають елементи наступності. Кожен з розділів складається з підрозділів, в яких послідовно, логічно та аргументовано розкривається зміст дисертації відповідно до заявленої теми. У першому розділі дисертантка вивчає філософсько-антропологічний вимір комунікації та дискурсу в інтерпретаціях ХХ ст. на основі аналізу соціально-філософських парадигм комунікації та дискурсу, виявляючи раціональні та моральні засади дискурсу та комунікації. У другому розділі авторка вивчає методологічні засади комунікативної дії на основі концепту відкритості, який обґрунтовується як підґрунтя громадянського суспільства та деліберативної демократії. А в третьому розділі дисертантка вивчає прагматику соцмережової комунікації у мережі Facebook, виявляючи ступінь кризових явищ інтерсуб'єктивності, особливості мови Інтернету, деструктивні аспекти соцмережової комунікації та пропонує усувати всі негативні явища віртуальної соцмережової комунікації через поширення сфери відкритості та розвиток соціального капіталу. Така логіка дисертації є **послідовною та завершеною** – від постановки теоретичної проблеми через аналіз її специфіки і висловлення пропозицій та рекомендацій щодо виявленіх проблемних явищ у суспільному бутті, – а сама проведена наукова робота містить елементи наукової новизни.

Наукова новизна отриманих результатів дисертації полягає в тому, що авторка вперше в українській соціально-філософській думці розробляє концептуальне бачення особливостей дискурсивної прагматики соцмережової комунікації інформаційного суспільства, формує методологічну основу дискурсивної прагматики соцмережової комунікації, систематизує філософію комунікації та застосовує її для аналізу дискурсів Інтернет-комунікації. Автором проінтерпретовано буття актора у віртуальній соціальній мережі через формування легенди користувача та власного дискурсу, аргументовано доведено, що теорія сфери відкритості може практично застосовуватися для аналізу соціальнозначущого соцмережевого дискурсу завдяки дуалістичності її вимірів: просторовому та аксіологічно-комунікативному. Важливим положенням новизни є також те, що дослідниця розглядає структуру соціальної мережі Facebook як основу для накопичення соціального капіталу та засобу поширення наративів громадянського суспільства в Україні. Автором також введена у науковий обіг низка джерел, присвячених дослідженню сфери відкритості та соціальних мереж, які раніше не використовувалися в українському соціально-філософському науковому дискурсі. Такий доробок наукової новизни дисертації свідчить про вагомий внесок у соціально-філософський дискурс української філософії та заслуговує на схвалення.

Ступінь обґрутованості наукових результатів, положень та висновків, сформульованих у рукописі дисертації, є загалом достатнім. Цьому сприяло використання широкого спектру джерельної бази, в якій відображені різні аспекти запропонованої комунікативної проблематики, яка екстраполюється на віртуальний простір спілкування. При цьому обґрутованість отриманих дисертанткою наукових результатів базується на достатньо переконливій аргументації висловлених положень і висновків, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних підрозділів роботи, які характеризуються наступністю та завершеністю.

Достовірність наукових результатів дисертації ґрунтуються на використанні такої методологічної бази дослідження, яка стала основою для скрупульозного вивченням соціально-філософських джерел по основній проблематиці дисертації, їх критичним та компаративним аналізом, зіставленням розмаїтих точок зору та специфіки вивчення дискурсивної прагматики соцмережової комунікації, аргументацією власної точки зору на особливості застосування дискурсивної прагматики в контексті побудови громадянського суспільства та деліберативної демократії. **Висновки** дисертаційного дослідження А.-М.М. Лучак-Фокшай є обґрутованими та містять концептуальну та світоглядну новизну, яка може бути використана у теоретичному та практичному аспектах. В цілому, висновки дисертації корелюються із науковою новизною дослідження та відображають поставлену мету і розкриття тих дослідницьких завдань, які були заявлені у її вступній частині.

Загалом, на наш погляд, основний доробок та висновки дисертаційного дослідження до кожного із розділів, а також загальні висновки є обґрутованими та мають елементи наукової новизни. Проте, незважаючи на позитивний доробок проведеного дослідження, слід висловити ряд **зауважень та рекомендацій**, оскільки будь-яке самостійне кваліфікаційне філософське дослідження містить певні огріхи, недоліки та дискусійні положення, які з одного боку є вираженням авторської позиції та його наукового підходу, а з іншого боку можуть мати інше трактування, на яке опонент рекомендує звернути увагу. У цілому, оцінюючи роботу позитивно,

слід висловити ряд зауважень та побажань до дослідження А.-М.М. Лучак-Фокшей у такому порядку:

1. У дисертації поставлена проблема особливостей дискурсивної прагматики соцмережової комунікації та прагматики соцмережової мови. Аналіз прагматики мови та прагматики дискурсу, як одного із наукових аспектів аналітичної філософії у своїй суті передбачає аналіз співвідношення між дискурсом і його користувачем; між мовою та її користувачем. Але в соціальних мережах, на наш погляд, **прагматика мови та дискурсу швидше «втрачає» свій потенціал** у порівнянні з безпосереднім вербальним спілкуванням, оскільки в соціальних мережах важко виявити деякі прагматичні аспекти дискурсу і мови, бо як зазначає сама авторка, у віртуальному спілкуванні ми бачимо тільки слова, текст у соціальній мережі, (с.158), але не простежуємо позалінгвістичний (власне *прагматичний*) аспект комунікантів, які виражають дискурс і мову, оскільки в соцмережевому тексті важко виявити та відчути такі прагматичні аспекти комунікації, як інтонацію, тембр, жести, міміку, фізичні і психічні стани комунікантів, дізнатись про їхню психічну реакцію та виявити ступінь їхнього розуміння тексту. Авторка дисертації сама зазначає, що соцмережева комунікація не є синхронною, звідси ритм міжсобістісної взаємодії комунікантів є значно повільнішим в соціальних мережах ніж в дійсності безпосереднього спілкування (с.159-160), а тому варто було б звернути увагу на те, що *ступінь вираження прагматики соцмережевого дискурсу та прагматики соцмережової мови втрачається у соціальних мережах*, а сама комунікація в соціальних мережах може трансформуватися в симулякри комунікації, а відповідно може виникнути питання про об'єкт і предмет дослідження.

2. Слід було б у дисертації більш чітко встановити та означити, що авторка має на увазі під *елементами дискурсивної прагматики соцмережової комунікації*, яка її структура (власне, що саме входить у дискурсивну прагматику, та яка її природа). Складається враження, що дисертантка інтуїтивно та аксіоматично розуміє, які саме елементи дискурсивної прагматики соцмережової комунікації існують і вважає, що це мали б розуміти інтуїтивно та аксіоматично всі інші читачі дисертації та автореферату. Але, на наш погляд, варто було б чітко означити структурні елементи дискурсивної прагматики соцмережової комунікації навіть в окремому підрозділі дисертації та на цій основі робити аналіз соцмережової комунікації інформаційного суспільства. В той же час зазначимо, що авторка не упускає цілком уваги до структурних елементів соцмережевого дискурсу та на окремих сторінках дисертації відзначає, що елементами соцмережової комунікації є: повага до людської гідності, свобода слова, довіра (с.150) відкритість, свобода, чесність, довіра (с.151), відвертість (с.152) та ін., але слід було б сконцентрувати ці міркування, принаймні в певному узагальненні чи висновку, який би чітко означив, які саме елементи має дискурсивна прагматика соцмережової комунікації сучасного інформаційного суспільства, зокрема українського.

3. Авторка дисертації аналізує проблеми формування єдиного гранднаративу української нації (с.126), українського національного гранднаративу, гранднаративу національної ідеї (с.112), наративу націєтворення (с.22), які би впливали на «процес націєтворення» (с.125-126). Такий підхід, на наш погляд, є *конструктивістським* та передбачає, що нації не мають приморідального походження, а формуються тільки

раціональними дискурсами. Проте, нації, на погляд опонента, у своїй суті мають певний *примордіальний* вимір, який ґрунтуються на *інтегральних національних почуттях та емоціях*, власне на моральному рівні самоорганізації, бо почуття є в основі формування моральних принципів взаємодії. У цьому контексті дискусійним є положення дисертації про те, що «мова – це основа формування будь-якого наративу, і саме вона повинна бути усвідомлена нами як інструмент конструювання кращої соціальної дійсності» (с.126). Аналогічна думка повторюється на (с.154): «мова як знакова система в ній стає не тільки засобом вираження думок, але й інструментом конструювання дійсності». Якщо вже приймати таку лінгвістичну та семіотичну *конструктивістську* позицію стосовно «національного конструювання», то швидше за все мова дійсно є засобом формування наративу, але не мова, а сам наратив у *формі ідей, світогляду, переконань, ідеології* повинен бути інструментом *конструювання* «кращої соціальної дійсності», оскільки саме наратив, який має прагматичний вимір, а не мова здатен передавати *цінності та емоційно-чуттєві стани*, які можна вважати основними засобами конструювання соціальної реальності та соціальної онтології. Мова – це тільки семіотична реальність, яка є засобом побудови певних типів наративів та дискурсів, смислів і значень, які власне їй мають прагматичний вимір. На наш погляд, не мова має прагматичний вимір, а швидше смисли, наративи, судження, які висловлюються за допомогою мови. Тому в соціальній онтології, в інтерсуб'єктивних комунікаціях, а зокрема в соціальних мережах, важливою є не сама мова, а ті цінності та емоційні стани, які транслюються на інтерсуб'єктивний рівень за її допомогою, та які, в свою чергу, є факторами самоорганізації соціальної онтології. Навіть більше – важливими в соціальній дійсності є не мова, не історія, навіть не дискурси і смисли, а ставлення суб'єктів (повага, визнання) до мови, до історії, до дискурсу як до цінностей.

4. Дисерантка обґруntовує думку, що саме «специфіка поведінки українських громадян у мережі потребує більш ретельного аналізу, адже саме вона стає визначальною на шляху формування єдиного гранднаративу», а тому апеляція у її роботі до соціальних мереж обумовлена двома факторами: 1) у віртуальності мова є панівним феноменом, тут вона конструює дійсність, налагоджує зв'язки та руйнує їх 2) зв'язки, що утворюються суб'єктами у процесі комунікації, неможливі без використання мови як інструменту комунікативної дії. Таким чином... мова, – як вважає, авторка дисертації, – це наша «єдина зброя» у процесі конструювання власного гранднаративу» (с.126). Проте, на наш погляд, специфіка поведінки українських громадян у соціальних мережах залежить не від мови, а від їх *моральних якостей*. Не мова насправді конструює соціальну дійсність, налагоджує у ній зв'язки чи руйнує їх, а швидше емоційні та смислові явища, які транслюються мовою. Звичайно, що зв'язки, що утворюються суб'єктами у процесі віртуальної комунікації, неможливі без використання мови (як зазначає дослідниця (с.126)), але сутність таких суспільних зв'язків є швидше не лінгвістичною, не семіотичною, а *морально-етичною*. Крім того засобом формування соціальної єдності може бути не лише мова (усна чи писемна), але й розмаїті символічно-образні феномени та національні символи, які також «викликають» у людини почуття солідарності та єдності. Саме тому, наприклад, рівень довіри і відповідальності (про які веде мову дисерантка на с.127), як *моральні* чинники є більш значущим для соціальної єдності, ніж мова, яку використовують соцмережеві комуніканти, бо за допомогою

мови можна творити й деструктивні впливи на суспільство, оскільки мова може формувати й ксенофобські й агресивні мотивації реальної соціальної поведінки.

5. Дисертаційна робота має вагомий *етичний* та *аксіологічний* потенціал, який властивий для соціальних мереж та соцмережової комунікації та є прагматичним. На ньому варто було б наголосити на сторінках дисертації, власне зосередити свою увагу на тому, що дискурсивна прагматика передбачає *моральні установки* та *аксіологічні очікування* соцмережевих комунікантов. Звичайно, слід визнати, що авторка розробляє ці аспекти у своїй роботі, але чомусь системно не наголошує на них. Зокрема вона слушно зазначає, що «найважливішим для формування української деліберативної демократії є те, щоб свідомі нет-громадяни займалися сенсоторенням відповідальної свободи» (с.153), при цьому «основою деліберативної демократії виступає етика дискурсу (відповідальності)» (с.154). Однак етика соцмережевого дискурсу – це не тільки, як вважає авторка, сфера відповідальності, не тільки дотримання правил комунікації, прагнення до порозуміння, пошуку найоптимальнішого аргументу, критичність, – це більш широкий спектр *моральних чеснот* та *цінностей*.

Дисерантка розглядає сферу відкритості як методологічну зasadу комунікативної дії, суть якої, в свою чергу полягає в тому, що комунікація відбувається на основі норм, які взаємно приймаються і визнаються комунікантами, а на цій основі відбувається пошук консенсусу (с.57). В той же час дослідниця ставить питання: чи можливий універсальний раціональний консенсус? (с.96-97), якщо перебувати на позиціях універсальної раціональної методики комунікації. Дослідниця слушно зауважує, що суто раціональними засобами шукати консенсусу важко (с.96-100). Але консенсус все ж таки можливий у процесі віртуальної комунікації так само як реальної, оскільки на наш погляд, такими методологічними засадами пошуку універсального консенсусу соцмережової комунікації можуть бути *моральні принципи як цінності*, носієм яких є людина. Саме вони можуть розглядатись як основа інтерсуб'єктивної взаємодії та основа дискурсивної прагматики, бо мова та комунікація безпосередньо пов'язані з людиною та її *етичною, аксіологічною* (а загалом прагматичною) оцінками ситуації, а саме *моральними* та *аксіологічними* установками, очікуваннями, намірами, мотивами, світоглядом, знаннями, досвідом, почуттями, емоціями, тобто з позамовними та позалінгвістичними (власне *прагматичними*) факторами формування соцмережової мови та комунікації. В такому аспекті дискурсивна прагматика соцмережової комунікації мала б бути пояснена не тільки лінгвістично та засобами аналітичної філософії, до яких часто звертається дослідниця, але також на сучасні *етичного* та *аксіологічного* аспектів.

Виходячи з таких міркувань, у дисертації варто було б наголосити на *моральних якостях* комунікантів та на *аксіологічному* моментах соцмережової комунікації, оскільки соціальною сутністю людини є смисли та почуття, які вона синергійно поєднує в межах власної природи та виражає за допомогою мови в реальний інтерсуб'єктивний та віртуальний соцмережевий простір. Такий прагматичний аспект дослідження недостатньо проаналізований на сторінках дисертації, хоча, слід зазначити, що авторка дисертації робить певні зауваги щодо *етики* та *аксіології* соцмережової комунікації на (с.51, с.85-86), але не розвиває докладно ці сфери, які, на наш погляд, є фундаментальним основами соцмережової комунікації. Опонент не заперечує те, що дослідниця все ж таки на деяких сторінках

дисертації робить наголос на **моральних** та **аксіологічних** моментах дискурсивної прагматики, оскільки вона зазначає, що «...будь-яка комунікація має свою мету (хоча і не завжди явну), а також має аксіологічний фундамент, на підставі якого вона здійснюється» (с.85); веде мову про «аксіологію спільноти» (с.131), про «нову аксіологію для утвердження деліберативної демократії у сучасному українському інформаційному суспільстві» (с.140–151); вважає, що «дискурсивно-етичні фактори соцмережової комунікації формують аксіологію нового виду індивідуалізму» (с.153); що дискурс є процесом артикуляції цінностей (с.104-105); що слід шукати такі ідеали і цінності, які б консолідували суспільство на фундаменті демократії (с.119) та вважає, що слід переосмислити етичні засади мовленнєвої інтерсуб'єктивної взаємодії (с.119). Але, на наш погляд, слід було б наголосити на тому, що дискурсивна прагматика соцмережової комунікації має вагомий **аксіологічний** та **етичний** зміст. Тобто, наприклад, комунікативна взаємодія у соціальних мережах між нет-громадянами (акторами комунікації) може розглядатися як сфера відкритості тільки в тому випадку, якщо дискурси та наративи, які поширюються між нет-громадянами будуть спрямовані на гуманні цінності та на їх моральні якості і почуття, які будуть мати вимір солідарності і толерантності. В інакшому випадку, якщо нет-громадяни будуть поширювати дискурси та наративи антигуманізму та ксенофобії, то відповідно сфера відкритості припиняє своє існування. В цьому аспекті дуже важливе значення має саме духовний вимір комунікації та духовний вимір дискурсивної прагматики, як про це веде мову дисертуантка на (с.104 дисертації). Саме на основі наративів та дискурсів гуманізму є можливим формування соціального капіталу інформаційного суспільства, підтримка громадянського суспільства на основі соцмереж та водночас утвердження демократичних способів взаємодії між громадянами. У цьому аспекті авторка дисертації робить слушний висновок про те, що «існування сфери відкритості є фундаментом деліберативної демократії...» (с.115), а «...починати деліберацію варто з дотримання етично-нормативних вимог: поваги до Іншого, його думки та права її висловлювати» (с.116), тобто наголошує на **моральних** аспектах дискурсивної прагматики. При цьому дослідниця вважає, що «виникнення сфери відкритості – це одна з перших ознак становлення демократії» (с.116), а тому демократія має очевидно **моральні** засади. Така думка безперечно є вартою уваги, на наш погляд, оскільки сутністю демократії швидше є моральні принципи, зокрема прозорість, чесність, солідарність, відповідальність, справедливість, рівність; власне джерелом демократії та її можливістю функціонування є не народ сам по собі, а моральні якості народу.

У контексті вище зазначеного слід було б звернути більшу увагу на те, що дискурсивна прагматика інтерсуб'єктивної комунікації – це не тільки зв'язок текстів, не тільки зв'язок тексту і читача, не лише зародження дискурсів і наративів, виникнення процедур організації композиції й інтерпретації текстів, але, на наш погляд, дискурсивну прагматику слід також розуміти як суб'єктивне ставлення комунікантів один до одного на основі **моральних** принципів, зокрема поваги, гідності, чесності, толерантності. Тільки так через **моральний** вимір дискурсивної прагматики можна побудувати сферу відкритості та демократію, зокрема деліберативну, тобто комунікативні соцмережеві процеси є не тільки семіотичними, знаковими, символічними, але й мають **моральний** та **аксіологічний** потенціал, який ґрунтуються на емоціях, почуттях, переконаннях людини. При цьому тексти,

наративи і дискурси соцмереж швидше, на наш погляд, є наслідком **моральних** та **аксіологічних** інтенцій, а не їх причиною; тобто **почуття і цінності** як інтенції людської свідомості передують будь-якому наративу і дискурсу, оскільки фундаментальним мотивом написання тексту і коментарів до нього в соціальній мережі є почуття та емоції (як провідні інтенції свідомості), які людина відчуває у процесі читання та коментування. Людина не пише текст просто так, без будь-якої емоційно-чуттєвої мотивації, яка не стосується реального світу та реальних подій, а швидше фундаментальними причинами мотивації людської активності у віртуальних соцмережах та включеності у них є афекти і почуття, які мають прагматичний вимір, оскільки виникають у контексті оцінки певної реальної соціальної ситуації, яку людина хоче висловити у соціальних мережах з метою пошуку однодумців.

Висловлюючи ці зауваження та побажання, в той же час, зазначу, що вони не спростовують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження А.-М.М. Лучак-Фокшей, не впливають на доказову базу дослідження, його аргументацію та новизну, а швидше виражают специфіку складності та актуальності теми дослідження та підкреслюють особистий внесок дисертанта у розвиток соціально-філософського дискурсу в Україні, оскільки положення дисертації спонукають читача до роздумів та можуть бути основою для подальших досліджень щодо цієї проблематики.

ВИСНОВОК. Загалом структурні елементи (дисертація складається зі вступу, трьох розділів (11 підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел), обсяг і **оформлення дисертації** та її **автореферату відповідає вимогам**, що ставляться до наукових кваліфікаційних робіт у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами). **Мова і стиль дисертації** є науковими, положення дисертації є аргументованими, логічними та послідовними, що дало можливість отримати нові обґрунтовані результати, які є важливим внеском у розвиток соціально-філософського знання в Україні, яке стосується аналізу впливу соціальних мереж на перспективи розвитку соціальних інститутів в Україні, зокрема громадянського суспільства та деліберативної демократії. **Зміст дисертації** А.-М.М. Лучак-Фокшей, її **новизна та аргументація відповідає спеціальності** 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії, за якою вона подається до захисту, а **зміст автореферату є ідентичним до основних положень рукопису дисертації** та в цілому відображає доробок дисертаційного дослідження.

Основні наукові положення та результати дисертації та її автореферату, її основні концептуальні ідеї та висновки належним чином викладені у наукових працях дисерантки, які опубліковані у фахових та наукометричних виданнях у достатній кількості відповідно до існуючих вимог. Аналіз опублікованих праць засвідчив **повноту викладу результатів дослідження та матеріалів дисертації у друкованих працях** дисерантки. Отримані результати дисертації А.-М.М. Лучак-Фокшей пройшли достатньо широку апробацію на численних наукових всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Проведений аналіз текстів дисертації та її автореферату, наукових праць авторки по темі дисертації дають підстави для того, щоб сформулювати **висновок**

про те, що подана до захисту дисертаційна робота А.-М.М. Лучак-Фокшей виконана на належному науковому та методологічному рівні, є актуальним, методологічно грамотним, цілісним і самостійним дослідженням та відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами). Зміст дисертаційної роботи та її новизна виражають творчий та науково-компетентний підхід дослідника до поставленої теми. Авторка дисертації здатна продукувати нові ідеї в галузі філософських наук. Дисертація є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності є важливим внеском у розвиток соціально-філософських досліджень, які присвячені соціально-мережевій комунікації суспільства, а її автор, Анна-Марія Миколаївна Лучак-Фокшей заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

В.П. Будз

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства філософського факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

06 червня 2018 року

